

izložbom *Xocoatl - priča o čokoladi*, privlačit će se raznovrsna publika. U nastojanju za odmakom od tradicionalne prezentacije zbirke stvoreno je mjesto koje će simbiozom srednjovjekovnih spomenika i raznorodnih izložbenih projekata sudjelovati u kreiranju i povezivanju muzejske publike različitih interesa koja će se svakim dolaskom u muzej vraćati i njezinu stalnom postavu. To će posjetitelje senzibilizirati za srednjovjekovnu umjetnost, što će uz ostvarenu restauraciju i uspjelu muzejsku prezentaciju novigradskih *lapida* biti značajan doprinos muzeja.

Pregršt planova, od kojih su neki u realizaciji, kao primjerice nove internetske stranice muze-

ja, impresivna energija i iskustvo Jerice Ziherl, voditeljice *Muzeja-Museo Lapidarium* i novigradske galerije *Rigo*, otvorenost novomu te naglašeni senzibilitet za najširu publiku jamče ostvarivanje zanimljivih projekata koji će osim srednjovjekovne baštine popularizirati i kulturu i umjetničko stvaralaštvo uopće. Takvim će djelovanjem *Lapidarij* nastojati afirmirati prostor muzeja kao modernog i aktivnog mjesta, a upravo stalna okrenutost publici i promoviranje njezinih interesa čine prognoze o uspješnu ispunjenju dvojake misije ovog muzeja sasvim opravdanima.

POČETAK AMBICIOZNOG PROJEKTA

Katarina Briški

Kristološke teme - riječ i slika u kršćanskoj ikonografiji

Međunarodni znanstveni skup ikonografskih studija

Rektorat Sveučilišta u Rijeci, Hotel Jadran,
Sveučilišna knjižnica u Rijeci
24.-25.5.2007.

Ove je godine po prvi put u Rijeci održan Međunarodni znanstveni skup ikonografskih studija, koji je pokrenuo Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u suradnji s Teologijom u Rijeci, područnim studijem Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Iako su organizatori skupa dvije razmjerno mlade institucije iz, za svjetske pojmove, male riječke sredine, pozivu su se uz hrvatske teologe i povjesničare umjetnosti odazvali i inozemni struč-

njaci iz nekoliko europskih i američkih ustanova. Prvo je okupljanje bilo tematski razmjerno široko koncipirano, a za naredne simpozije organizatori su najavili fokusiranje na nešto uže teme iz područja ikonografije.

Izlaganja su kroz dva dana bila raspoređena kronološki prema temama, od ranog kršćanstva do danas. Radni dio skupa otvorio je Giuseppe Cuscito sa Sveučilišta u Trstu koji je govorio o usložnjavanju ikonografskog pro-

grama na ranokršćanskim sarkofazima 4. stoljeća, koje se može prepoznati i na malobrojnim ostacima s područja Akvileje. Polazište izlaganja Galit Noga-Banai s Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu bio je brončani liturgijski križ iz privatne kolekcije u Münchenu. U njegovoj dekoraciji, osim općeg eshatološkog sadržaja, ona je pronašla elemente koji upućuju na porijeklo i snažnu povezanost s Palestinom, odnosno Jeruzalemom, s lokalnom topografijom, tradicijom, ali i ulogom hodočasničkog odredišta. Naime, reljefni prikaz križa okružena apostolima identificirala je kao Maslinsku goru. Radi se o lokalnoj ikonografskoj invenciji, često korištenoj na predmetima suvenirskog karaktera, a vezanoj uz memorijalni križ koji je u 6. stoljeću bio postavljen na Maslinskoj gori. Marina Vicelja Matijašić, s Filozofskog fakulteta u Rijeci, među mogućim je interpretacijama ikonološkog programa Eufrazijane, odnosno mozaika glavne apside, istakla onu koja se temelji na iščitavanju kristološkog programa na vertikalnoj osi, umjesto mariološkog koji se iščitava u horizontalnim slojevima. Tako Bogorodica s Djetetom u konhi apside, umjesto centralne teme, postaje dio programa posvećena Kristu i njegovoj božanskoj i ljudskoj prirodi.

Veronika Nela Gašpar s Teologije u Rijeci bavila se temom Pantokratora, odnosno *Maestas Domini*, koja je motivima vezana uz imperijalnu ikonografiju, a s teološkog aspekta označava ideju Kristova povratka i stalne prisutnosti među ljudima. O nekoliko problema vezanih uz ikonografiju Bogorodice govorio je Heinrich W. Pfeiffer s Papinskog Sveučilišta Gregoriana u Rimu. Upozorio je na neke zajedničke formalne elemente na ikonama Bogorodice vezanim uz prototip tradicionalno pripisan sv. Luki, a za koji smatra da je prikazivao Bogo-

rodicu kao oranticu. Postavljanjem Krista u njezino naručje i promjenom značenja uzdignute ruke transformiran je u prikaz Bogorodice s Djetetom, koji prvobitno predstavlja dogmu utjelovljenja.

Ikonama u užem smislu bila su posvećena izlaganja dvojice teologa s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Jure Zečević iznio je stav da je kod ikona teološko liturgijski aspekt ono primarno i ono što je uvijek prisutno. Tomislav Zdenko Tenšek objasnio je pneumatološku argumentaciju štovanja ikona: iako se Boga ne može prikazati, umjetnici slikajući Krista i svece prikazuju odraze svetog Trojstva, koje se odražava i u životu svakog čovjeka, stvorena na sliku Božju.

Bliskim idejama bavio se u svojem izlaganju i Martin Germ sa Sveučilišta u Ljubljani. Istražio je tezu o utjecaju filozofije Nicolasa Cusanusa na Dürerovo identificiranje s likom Krista na autoportretima i na prikazu Veronikina rupca. Približavanjem Kristova i vlastitog lika, uz istaknutu ulogu geometrije kao izraza vrhunske ljepote, umjetnik odražava humanističku ideju o čovjeku kao Božjem odrazu, kao i želju da se približi Stvoritelju ugledanjem i oponašanjem Krista, "Božjeg odraza u ogledalu".

Tri su izlaganja bila posvećena minijaturama nastalima u 14. stoljeću. Lynn Ransom iz Knjižnice u Philadelphiji u svojem je izlaganju objasnila prisutnost sv. Bernarda iz Clairvauxa na prikazu Drva života u rukopisu *Verger de Soulas* (Bibliothèque Nationale, Pariz) njegovom ulogom autoriteta i nadahnuća sv. Bonaventuri za nastanak koncepta suosjećajne pobožnosti prema Križu. Ona je ujedno predstavila i virtualni katalog srednjovjekovnih i renesansnih rukopisa na internetskoj stranici

(<http://www.library.phila.gov/medievalman> i <http://www.scriptorium.columbia.edu>) Knjižnice u Philadelphiji. Holly Flora sa Sveučilišta Tulane u New Orleansu analizirala je odnos riječi i slike na primjeru iluminirana prijepisa rukopisa *Meditationes Vitae Christi*, također iz pariške Bibliothèque Nationale. U rukopisu se tri sloja, tekst *Meditationes*, pisane upute svojevrsnog savjetnika za slikovni program i same iluminacije, ne podudaraju uvijek u potpunosti. Odstupanja "savjetnikovih" uputa od teksta *Meditationes* mogu se u nekim slučajevima objasniti željom da se rukopis približi klarisama, kojima je bio namijenjen. Umjetnici koji su oslikavali rukopise od pisanih uputa su odstupali najčešće u prikazima poznatih scena, primjerice Rođenja, gdje su se radije držali uobičajenih shema nego samog teksta *Meditationes* ili uputstava.

Djelima koja su do sada bila površno smještena u kontekst iluminacija namijenjenih knjigama bavila se Michelle P. Brown sa Sveučilišta u Londonu. Prva je tzv. *Holkham Bible*, slikovna Biblija koju je autorica na temelju formalnih obilježja pripisala umjetniku koji se primarno bavio izrađivanjem tapiserija, odnosno vezom. Umjetnik je odstupao od kanonskih biblijskih prikaza, unoseći elemente bliske suvremenoj londonskoj publici te vlastita promišljanja o osobnom i kolektivnom spasenju. Drugo djelo o kojem je govorila doživljeno je kao prava senzacija za hrvatsku povijest umjetnosti. Radi se o 24 minijature na pergamentu, s temom Pasije, uvezane tako da čine kodeks koji se čuva u British Library u Londonu. Međutim Brown smatra da su izvorno bile pričvršćene za drvenu podlogu te formirale dio oltara. Za nas je od osobitog značenja otkriće zapisa na jednom od listova, a koji imenuje umjetnika "petro

de sclavianias". U raspravi koja je uslijedila Ivana Prijatelj Pavičić potvrdila je mogućnost da se uistinu radi o djelu nastalu na našem području s obzirom na formalne karakteristike tih minijatura.

Ikonografskom anomalijom na drvenom raspetelu iz 14. stoljeća koje se nalazi u crkvi Sv. Kvirina u Krku bavila se Barbara Španjol-Pandelo s Filozofskog fakulteta u Rijeci. Iako se radi o gotičkom, bolnom tipu raspetog Krista, umjesto trnovom krunom, atributom Muke, okrunjen je kraljevskom krunom, uobičajenim simbolom njegove božanske prirode, karakterističnim za romanička raspela. Janez Premk sa Sveučilišta u Ljubljani govorio je o prikazima suvremenih Židova u visokom i kasnom srednjem vijeku. Likovi Židova pojavljuju se u sakralnoj umjetnosti mahom unutar tematskog kruga Kristove muke gdje ih se kroz prizmu negativnih stereotipa obilježava kao krivce za smrt Božjeg sina.

Kako je spomenuto na skupu, prednost je slike pred riječju ta što slika može označavati više pojmova istovremeno, a samim time otvorena je mogućnost višestrukih interpretacija. Tako je jedna moguća interpretacija središnjeg ženskog lika na Rafaelovoj *Transfiguraciji* bila tema izlaganja Yvonne zu Dohna s Papinskog Sveučilišta Gregoriana. Ikonografskim iščitavanjem ona je prepoznala lik Marije Magdalene, koja se, među ostalim, u kompoziciju uklapa kao nositeljica dvojnih obilježja svetosti i grešnosti. Polazeći pak od temeljita poznavanja slikareva opusa, a na taj način posredno i njegove ličnosti, te iznoseći niz potvrda u formalnim elementima slike, u istom ženskom liku prepoznaje Rafaelov komentar snage i uloge žene općenito.

Ivana Prijatelj Pavičić sa Sveučilišta u Splitu govorila je o ikonografiji oltara Giovannija Vrane u venecijanskoj crkvi San Giuseppe. Na njemu je prisutna tema pobjede u bitci kod Lepanta prije formiranja standardnih, službenih oblika za njezinu glorifikaciju. Stoga ni ikonografija nije uobičajena; umjesto isticanja Bogorodice, ovdje je upotrebljena ikonografija Krista i svete Obitelji, čime je, umjesto javne, iskazana osobna zahvalnost i vjera jednog od sudionika bitke. Tema izlaganja Milana Pelca s Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu bio je ikonografski program izvezen na zagrebačkom sarkofagu Božjega groba iz 17. stoljeća. U scenama iz Starog i Novog zavjeta Pelc je prepoznao transformirani odnosno reducirani program srednjovjekovne *Bibliae pauperum*, što ovo djelo povezuje s krugom zagrebačkih isusovaca.

Posljednja dva izlaganja dotaknula su umjetnost razdoblja od 19. stoljeća do danas. Dominic Janes sa Sveučilišta u Londonu analizirao je mentalitet i stavove protestantskog engleskog društva prema prikazivanju Kristove muke, odnosno tjelesne patnje, zbog kojih je viktorijanski slikar W. H. Hunt prikazao prefiguraciju, dakle aluziju, umjesto samog raspeća. Jerica Zihel iz Muzeja u Novigradu bavila se kršenjem kršćanske ikonografije kojim se suvremena umjetnost učestalo služi, pri čemu je postavljeno pitanje kako odrediti je li riječ o provokaciji radi provokacije ili o dubljem propitivanju osobnih i univerzalnih tema.

Na kraju je možda i suvišno napominjati da je ikonografija uvelike prerasla okvire pomoćne discipline povijesti umjetnosti. Zapravo je logičnije postaviti pitanje kako to da do sada već nije bio organiziran simpozij koji bi se bavio u prvom redu ikonografskom tematikom. A

koliko god iscrpan bio jedan izvještaj sa znanstvenog skupa, u njemu je teško prenijeti mnogo više od osnovne informacije o temama izlaganja. Zbog toga se iskreno nadamo da će pokretači, koji su pokazali zavidan entuzijazam i snagu u njegovoj organizaciji, održati svoje obećanje te uskoro pokrenuti izdavanje zbornika radova i časopisa specijalizirana za ikonografske teme i na taj način nastaviti gradnju čiji su čvrsti temelji postavljeni u dva dana druženja u Rijeci.

